

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1931 - փետրուար - թիւ 2

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Փեշուպեան Հ. Ե. — Վարդանանց յիշատակին 49

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Արքեպիսկոպոս Հ. Յովսէփ. — Առաքելական քարոզչութիւնը Հայոց մէջ. Ոսկեանց-Սուքիասանց նահատակութիւնն և Եւստաթէոսեան եղջերուարարը. 52

Հոսոնի. Հ. Վ. — Առ Վերթանէս թղթին հեղինակը Մակար Ա. է և ոչ Բ. 61

Հ. Գ. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ. — Սրբազրութիւններ եղիշէի վարդանայ և Հայոց պատերազմին 73

Թորոմոսեան Տորթ. Վ. — Հայ բժշկական արձանագրաբանութիւն 75

ԳՐԱԿԱՆ

Փեշուպեան Հ. Ե. — Եղիշէին (քերթում) 79
Երեմեան Հ. Ս. — Քնարական թէրգեանը 80

ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ալիշան Հ. Վ. — Եղիշէին տակ. (թրգմ. Հ. Վ. Յովսէփեան) 85
Կանախ 87

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ

Կրտսէմ Տելեքս. — Հունը 89

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ՀԱՅԿ ԱՃԷՄԵԱՆ. — Հայր Ռիկաէր 91
ԽՄԲ. — Հայ եկեղեցական երաժշտութիւն (բանախօսութիւն) 93

ՏՈՊԱՆԵԱՆ Յ. — Վարդանանց պատերազմին պատմական նշանակութիւնը 94

ԽՄԲ. — Ի պատիւ Փրոֆ. Պարտիզեանի - Ս. Վարդանանց յիշատակն և թատերական հանդէս (Մուրադ-Ռափայէլեան Վարժարանին մէջ) 95

Քեօրոյլեան Ս. — Թատերական ներկայացում ի Միլան 96

ԽՄԲ. — Հայ լեզուի բեմ ի Պրիւքսէլ - Է. Շահին անդամ Ֆրանս. գեղարուեստի քննիչ յանձնաժողովին 96

SOMMAIRE

1931 - Février - numéro 2

Paitchikian P. Elie — A la mémoire des S. ts Vartanank. 49

PHILOLOGIE

Aucher P. Abbé Jean. — La prédication apostolique près les Arméniens: Martyre des S. ts Osghiank-Soukiassank et le cerf d'Eustace 52

Hatzouni P. V. — L'auteur de la lettre à Vertanès c'est Macarius I et non II. 61

Nahabédian P. G. — Des Corrections dans le texte d'Elisée 73

Torkomian Doct. V. — Epigraphie médicale arménienne 75

LITTÉRATURE

Paitchikian P. Elie. — A Elisée 79
Erémian P. S. — Terzian lyrique 80

PHILOSOPHIE

Alichan P. L. — Sous le Cèdre (trad. P. V. H.) 85
Gandhi. 87

NOUVELLE MENSUELLE

Grazia Deledda. — Le chien 89

ECHOS d'ARMÉNIE

Adjémian Haïg. — P. Rigter 91
Réd. — La Musique sacrée de l'Eglise Arménienne (Conférence) 93

Dobadjian H. — La signification historique de la guerre des S. ts Vartanank 94

Réd. — L'hommage de la Colonie arménienne de Venise au Prof. H. Bardisian - A la mémoire des S. ts Vartanank et représentation théâtrale 95

Kioroglian S. — Représentation théâtrale à Milan 96

Réd. — Une chaire pour la langue arménienne (à l'Université de Bruxelles). E. Chahine membre de la Commission de la «Société nationale des Beaux-Arts». 96

1843-1931

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻՒ 2

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՀԱՏՈՐ ԶԹ ԽՅԶ-ԽՅԶԱ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ՎԱՐՎԱՆԱՆՅ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ՓԻՏԵՐՍ, Հայկակ, Թէ որքան սարսափելի է մեր Հայրենիքի ձմեռը. մեր լեռներու մահասարսուռ բուքն ու բորանը շատ ու շատ կեանքեր է խեղդած:

Եղիշէի ուղեւորներ Հայոց աշխարհին, որոնց չարաբաստիկ ժամուն չէ հասած իրենց ականջին ու սրտին՝ հնչինը փրկական մեր տահարներու սրբազան զանգերէն արձակուած:

Առաքիններու շառաւիղ, ահա ազգային մեծ ու աշխարհալուր կոչը կը հրաւիրէ մեզ. «Հայրենեաց է տուն, Հայրենեաց համբաւ». փութանք հայրենի կրակարանին մօտիկ, ու հոն ջերմացնենք մեր ձիւնահար սիրտը, սրտաբեկ հոգին, այս անեղ սառնամանիքին, այս տառապագին հանապարհին մէջ:

Վա՛ռ է հայրենի կրակարանը. բոցեր կը ցայտեն կարմիր ու ծիրանի: Ահա Մասիսի կատարներն հրդեհուած. Տղմուտն արիւն ու կրակ է դարձեր. ծիրանի ալիքներու ծոցէն պատանխներ կը վազեն, հուր մագերով, արեւ աչքով. կը վազեն, կը թռչն սառնուած:

Նաժել դէպ ի երկինք: Աւարայրի Պարուլը Գողթնի քնարներու շունչով վահագնեան տաղեր կը յօրինէ բոցաշունչ սիրովն օծած արիւնաներկ զոհերուն որ աստուածացած են արդէն:

Մեր տահարներն այսօր համակ լոյս, համակ խունկ, համակ սէր են դարձած: Վկաներու արիւնն է որ դեռ կը մնայ ու մեզ կ'արբեցնէ իր անմահունակ բոյրով: Ուխտի՛ տօն, արեւի՛ տօն, նուիրական կտակ՝ մեր դիւցազն ու սուրբ Յեղին անմահ զաւակներուն:

Անմահներու յիշատակին ի՞նչ աւելի սրբաբանուէր քան զոհր Անմահին մեր սուրբ սեղաններուն վրայ՝ ոգեպարար ու կենսալից, ինչպէս էր մեր հայրերուն, մեր սիրուն նահատակներուն՝ հսկումի գիշերուան մէջ, անեղ մարտի նախօրեակին: Եւ ահա մեզ ամառիկ ծախս մը որ սիրային ու յաղթական շեշտ մ'ունի, որ կ'արձագանգէ այս

ԲԱԶՄ. ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1931

Гос. Публичная б-ка С.О.Р.

պահուս մեր տաճարներուն երկնասլացիկ գմբէթներուն տակ. «Յաշխարհական ի նակատամարտին եւ ի մեծ պատերազմին»...

Արտագական ռազմադաշտին տեսին է իր անգին զոհերով: Աղու մեղու Եղիշէն վաճառուն եւ վեց հազար քաջերու գլխուն՝ Կարմիրն Վարդանի հետ ցոյց կու տայ մեզի Յովսէփ հայրապետը, Ղեւոնդը առիւծաւ սիրտ՝ Վարդանի սիրտն ու հայ բանակի հոգին, ու դաս դաս եպիսկոպոս, քահանայ եւ սարկաւազ, որոնք «Զվսիցան պատերազմի գալ, որովհետեւ անոնք մարմնաւոր չէին նկատեր այդ կռիւը, այլ հոգեւոր առաքինութեան գործ, ցանկալով մահակից ըլլալ քաջ նահատակներուն»: Արդարեւ համաշխարհական մարտ՝ ամբողջ հայ երկրին. Եկեղեցի ու Պետութիւն զինուած էին Պարսիկ խաւար ուժին դէմ, զուգած խաչը՝ սուրին, ձեռք ձեռքի, սիրտ սրտի. զուգութիւն հրաշալի որ անմահութեան յաղթանակ պիտի կանգնէր՝ յաւերժական դարերու զմայլումին առարկայ: Բայց այս ինչպիսի մարտական նոր հանդերձանք է, անլուր՝ դարերու պատմութեան մէջ: Աւագան վերածնունդեան, նաշակ անմահութեան սեղանէն, որով կշտապին ու արբշիւ՝ լուսաբացին գերագոյն ուխտը կատարեցին երկնքի, ու արիւնի կտակը՝ մեզի, մեր խնկելի ու համբուրելի քաջերը:

Հիասքանչ ու աստուածային մեծութիւն, որուն առջեւ հեծանոս դարերն ու փառքերը միահամուռ կը խոնարհին. ու Տիգրանի յաղթանակները կը ստուերանան Արտաշէսի նաւասարդեան յուշերուն հետ:

Բայց Վարդան ինկած է, ահեղը, մեծը, հիւսիսային ցեղերու բարկահայծ շանթը, որուն անունը լոկ դող կը հանէր պարսից ծովածաւալ աշխարհը. ինկած է անյարիր, հսկան իր քաջերով:

Եւ Հայաստան, որը իր զաւակներէն, այրի իր թագէն, զրկուած իր հայրապետէն, իր ծաղիկ յոյսերէն, իր ամբիծ լոյսերէն, ի տես նետահար, արիւնագանգ հսկային կործանումին կը մահանայ արդեօք իր ցաւին ու լքումին մէջ...:

Զարմանալի բան. երէկ արցունք, երէկ

ողբ ու կոծ, երբ շանթահար սուրբ մէջքին Պարսից արքունիքէն վերադարձին ոտք կը կոխէր Հայաստան՝ Վարդան իր մեծագոր սպայակոյտին գլուխ, Վարդան՝ Հայաստանի միակ ջահը, յետին յոյսը: Եւ սակայն երէկ կեանքին առջեւ մահը կ'ողբար Հայաստան, երկնքի հրեշտակներն անգամ խոժոռ ու ցասկոտ էին անոնց դէմ: Իսկ այսօր, արիւնի ու մահուան առջեւ գեղանի հարսի պէս շուայթէն պնակադրուած՝ պայծառ ու բերկրալից է Մայրն Հայաստան, ուրախ է սուրբ Եկեղեցին. գունդագունդ բանակներ ինքնակամ, ըղձակամ սուրբի եւ հուրի տենչով կը վառին. «Թող մեր մահն ալ հաւասարի քաջ նահատակներուն մահուան եւ խառնուի մեր արիւնը՝ արեան հետ վիրաւորներուն որոնք ինկան. եւ հաճի Աստուած իր Եկեղեցւոյն՝ կամաւոր զուարակներու հետ որ այս սուրբ սեղանին վրայ կը զոհուին»: Արդարեւ հարազատ շունչ եւ արծազանգ մեր սուրբ հայրերուն՝ որոնք արքայից արքայի մոլեգին սպառնալիքներուն դէմ գոչած էին կանխապէս. «Թէ որ դուն սուր ունիս՝ մենք ալ պարանոց... այս հաւատքէն զմեզ չեն կրնար խախտել, ոչ հրեշտակներ եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, եւ ոչ ամենադառն հարուածներ». արի՛ ոգի, որ ժառանգութիւն է իր կարգին մեր նախկին վկաներուն ու հայրերուն. դաւանութիւն զոր կը հուշակեն պարծանքով. սրբազան աւանդութիւն որ որդւոց որդի կը յաւերժանայ. «Մենք մեր Նախնիքներէն լաւ չենք, որոնք այս հաւատքին վկայութեան համար զոհեցին ինչք, ստացուածք, եւ իրենց մարմինն անգամ. վասն զի թէ որ անմահ իսկ ըլլայինք՝ եւ հնարաւոր ըլլար Քրիստոսի սիրոյն համար մեռնիլ, պէտք էր մեռնէինք... կամաւոր մեռնինք իր սիրոյն համար, որպէս զի կամաւորապէս զմեզ անմահացնէ. մեռնինք իբրեւ մահկանացու, որպէս զի իբրեւ անմահներու մահ ընդունի մեր մահը»: Թանկագին ու գերագոյն ժառանգութիւնն այս է մեր Նախնիքներէն, Հայկակ. անոր նախանձախնդիր պահպանումն մէջ է մեր ալ մեծութիւնն ու փառքը:

Դեռ կը լսեմ Ս. Սեղանէն ձայն մը որ Վարդանի եւ իր քաջերուն անպատում արարքը կը մեկնէ. ինկան, այո՛, «Որովհետեւ անոնք որ աստուածային զօրութիւն ստացած էին, չէին կրնար հաղուրժել մարմնական պատերազմին». խեղամիւրումի եւ գայթակղութեան տեղի չի մնար:

Ու գերբնական լոյսի շառային տակ անհունօրէն մեծ է Վարդանի եւ իր քաջերուն արարքը որուն մասին խրոխտ՝ ակնարկեր էր մեծ Սպարապետը պիղծ ու անօրէն Յազկերտի դիմաց. «Ասկից վերջ, բոլոր զօրութեամբ եւ ուժովս, Աստուծոյ օգնականութեամբ, այնպիսի գործ մը պիտի ընեմ՝ որուն համբաւը ոչ միայն ձեր, այլ եւ կայսեր արքունիքը եւ միւս ազգերուն քովն ալ պիտի պատմուի մինչեւ յաւիտեան»:

Վարդան կատարած է իր Ուխտը. Հայ Եկեղեցին զայն կը տօնէ սիրախառն արցունքի մէջ. յիշատակ մը որ անմահութեամբ կը պարարէ մեր հոգին. ու մեր ցաւերը կ'անուշան, մեր հառաչները երգի կը փոխուին. եւ ամբողջ ազգը նոյն սիրոյ սեղանին շուրջ, նոյն յիշատակին խնկաւնուէր պաշտումով մէկ սիրտ, մէկ հոգի, հզօր ու անմահ կը զգայ ինքզինքը անպատում հրճուանքով:

Ի զուր եւն, կը կրկնենք, խորթ ու փոքրօգի նայուածքները, անհիմն են մեկնութիւնները որոնք կը ձգտին Վարդանանց լուսապսակը կապտել. անոնց զոհը կը նենգերի Կենարարին հետ՝ մեր Հայրենիքին համար, Ս. Եկեղեցւոյ Ուխտին համար:

Այլապէս ո՞վ պիտի բացատրէ մեր անչափ սէրը, մեր հաւատքը, մեր գոյութիւնն անգամ: Դեռ երէկ մեր սիրելիները յոյսի եւ անմահութեան մէջ փակեցին իրենց արցունքոտ ու տառապած բիբերը, գործնականօրէն խոստովանելով իրենց զոհաբերութեան մէջ թէ նահատակներու զաւակներ են, հայրենի կտակ մը կը կատարեն,

Վարդանի կտակը՝ Եղիշէի աստուածաշունչ մատենին մէջ խոնկով, սիրով ու արցունքով դրոշմուած: Վարդանի արիւնը չէր զոր պահանջած էր սգաւոր Հայաստանը, արիւնը մեր քաջ նահատակներուն, ապագայ սերունդներուն համար, մեր ծնողներուն ու մեզի համար. որովհետեւ «Արիւն մարտիրոսաց՝ սերմն քրիստոնէից»: Սրբազան աւանդութիւն, նշմարիտ պատմութիւն, որմէ հեռու պիտի մնայ միշտ անհիմն ու աւերիչ քննադատութիւնը:

Ու Եղիշէն, Հայութեան մարգարէն, տեսանողն ու քնարերգուն, որ իր աչքով դիտեց Ղեւոնդի աստուածային դէմքը, որ իր շրթունքներովն համբուրեց Կարմիր Վարդանի արիւնոտ սիրտը, իր տխրանոյշ էջերուն մէջ դրաւ սէրը Վարդանի՝ հանդէպ իր Հայրենիքին, իր Եկեղեցիին. անոյշ սիրտ որ քեզ ալ կը հրաւիրէ, Հայկակ, *ախտակցաբար արտասուելու* կորսուած հոգիները որ ուրացան Հայրենիք ու Եկեղեցի, տուն ու սիրելիներ. ու թշուառ են անդառնալիօրէն: Ղեւոնդ ու Վարդան յաւերժական ու անծերանալի մեծութիւններ են ու տիպարներ՝ որոնց վրայ պիտի ձեւուի մեր հոգին, չքնաղ՝ գեղեցկութեամբ մը որ անթաւառ է ու աստուածային:

Հայկակ, Եղիշէի մարմնացումն է եղած Հայոց Նահապետը. մեր անմահներու յիշատակին ո՞րքան երգ, ո՞րքան հառաչ ու զմայլանք ունի. ու այսօր ան կը թափանծէ քեզ որ երթաս եւ Մասիսի պորփրը ու կրանիթ կողերուն վրայ վիմագրես ամբողջ մեր Յեղին այսօրուան ու վաղուի սերունդներուն համար՝ Եղիշէի ծաղիկ էջերէն ամփոփած մեղրունակ արծանականը՝ Կարմիրն Վարդանի եւ իր ընկերներուն. ու հոն թող տեսնեն անմահութիւնը մեր ցեղին, փառքն ու աստուածային գաղափարականը որուն համար գիտնան ապրիլ պատուով, մեռնիլ դիւցազնօրէն.

ԱՐՏԱԶԱԿԱՆ ԴԱՇՏԻՆ ՄԷՋ, ՀԶՕՐ ՎԱՌՈՒԱԾ՝ ԱՐԵԱՅ ԴԷՄ

ԻՆԿԱՆՔ ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԱՆԻ ՀԵՏ

ՓԱՌՔԻՆ ՀԱՄԱՐ՝ ՎԵՋ ՔԱԶԵՐՈՒ, ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ, ԵԿԵՂԵՑՈՒՑ ԵՒ ՍԻՐԵԼԵԱՅ: